

BIZNESDAGI TADBIRKORLIK FOYDASINI ANGLASH

Surxondaryo viloyati Jarqo 'rg'on tuman

2-son kasb-hunar maktabining biznes asoslari fani o'qituvchisi

Mustanov Elmurod Tadjimuratovich

Annotatsiya: Ushbu maqola tadbirkorlik faoliyatiga doir dastlabki tadqiqotlar qachon va kimlarni asarlarida uchragani, biznes so'zining qaysi tildan olingani va uning ma'nosi haqida ma'lumot berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik, biznes, tadbirkor, mulk, mulk egasi, Tovar

Iqtisodiyot fanida tadbirkorlik faoliyatiga doir dastlabki tadqiqotlar XVIII asrda R. Kontilon, A. Tyurgo, F. Kene, A. Smit va J.B. Sei asarlarida amalga oshirila boshlandi. Biroq hozirga qadar jamoatchilik fikrida "tadbirkorlik" tushunchasining ko'p ma'noliligi saqlanib qolmoqda. Ilmiy adabiyotda ushbu tushuncha haqida ko'pincha bu favqulodda hodisaning iqtisodiy, tashkiliy va ruhiy tavsiflari to'plamidan iborat har xil tasavvurlar mavjud. Sohibqiron Amur Temur o'z davrida tadbirkorlikka katta e'tibor bergan. U o'z o'gitlarida "Ishbilarmon, mardlik va shijoat sohibi, azmi qat'iy, tadbirkor va xushyor bir kishi ming-minglab tadbirsiz, loqayd kishilardan yaxshidir" deb ta'kidlagan edi. Xorijiy adabiyotlarda biznes ta'rifini ko'p turlari mavjuddir. Inson jamiyatining butun rivojlanish tarixi u yoki bu jihatdan doimo biznes bilan bog'liq bo'lgan. Dastlabki bosqichlarda tadbirkorlikning eng muhim alomati biron bir shaxs-tadbirkor faoliyatining foydali yoki zararliligini belgilovchi noaniqlik omili hisoblangan. Tadbirkorlikning ijtimoiy-iqtisodiy vazifasi turli bozorlarda talab bilan taklif orasida muvozanat o'rnatishga doir takomillik faoliyatidan iborat deb tan olingan. O'zbekistonda va MDHda biznes haqidagi maqolalar, adabiyotlar 60-yillarning o'rtalarida paydo bo'ldi. Xususiy mulkchilik esa o'sha davrda bizning mafkuramiz uchun butunlay

yot narsa edi. Lekin bizda biznesni fan tarikasida o‘rganish faqatgina 90-yillarning boshlarida bozor munosabatlariga asta-syokin o‘tish bilan boshlanadi.

“Biznes” - so‘zi inglizcha so‘z bo‘lib, u tadbirkorlik faoliyati yoki boshqacha so‘z bilan aytganda kishilarni foyda olishga qaratilgan tadbirkorlik faoliyatidir.

Xorijiy adabiyotlarda biznes ta‘rifini ko‘p turlari mavjuddir. Inson jamiyatining butun rivojlanish tarixi u yoki bu jihatdan doimo biznes bilan bog‘liq bo‘lgan. Biznesmen (tadbirkor) so‘zi birinchi marotaba Angliya iqtisodiyotida XVIII asrda paydo bo‘lib, u “Mulk egasi” degan ma‘noni bildiradi. Jumladan, Adam Smit tadbirkorni mulk egasi sifatida ta‘riflab, uni foyda olish uchun qandaydir tijorat g‘oyasini amalga oshirish maqsadida iqtisodiy tavakkalchilikka boradigan kishidir, - deb ta‘kidlaydi. Tadbirkorni o‘zi, o‘z ishini rejalashtiradi, ishlab chiqarishni tashkil etadi, mahsulotni sotadi va olgan daromadiga o‘zi xo‘jayinlik qiladi.

Biznes - bu avvalo ishlab chiqarishni tashkil etish, iqtisodiy faoliyat va munosabatlar, hayotni o‘zi so‘ngra esa pul ishlash demakdir. Biznes- bu xorijiy so‘zdir. U butun dunyo bo‘yicha tarqalgandir, undan barcha mamlakatlarda foydalanadilar. O‘zbek tilida esa biznes so‘zi tadbirkorlik, biznesmen esa tadbirkor demakdir. O‘zbekcha so‘z xorijiy so‘zga to‘g‘ri keladi, lekin unga qo‘shimcha ma‘no xam beradi. Bu so‘zlarni ortida “ish” ya‘ni ish bilan shug‘ullanish yoki korxonani tashkil qilish yetadi. Shunday qilib, biznes - bu korxonani tashkil qilish demakdir (sanoat korxonasi, savdo do‘koni, xizmat ko‘rsatish korxonasi, auditorlik kontorasi, advokat idorasi, bank va x.k.). Demak, biznes bu yo‘q narsadan pul qilish emas, balki murakkab ishlab chiqarishni yoki xizmat ko‘rsatishni tashkil etish demakdir. Tadbirkorlik - bu doimo o‘z ishining fidoiysi, bilimdonidir. Tadbirkorlik uchun o‘qish kerak, nafaqat dastlabki paytlarda, balki tadbirkor bir umir o‘qishi, izlanishda bo‘lishi kerak.

Mamlakatimizda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2011 yilda 54 %ni tashkil qilgan. Bu ko‘rsatkich 2000 yilga

nisbatan 1,7 marta ko‘p demakdir. Tadbirkorlik bozor iqtisodiyotiga xos iqtisodiy faoliyatdir. Boshqacha aytganda, u muayyan ijtimoiy-iqtisodiy natijaga erishish maqsadida tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish va ayirboshlashni tashkil etish bo‘yicha mulkdorlarning yoki ular vakillarining ongli va maqsadli iqtisodiy faoliyatidir.

Tadbirkorlik faoliyatining uch turi va unga mos ravishda tadbirkorlarning 3 guruhini alohida ko‘rsatish mumkin:

1. yangi tovar yoki xizmat loyhasini tashkil etish. Tadbirkorlikning bu turi bilan intellektual mulk egalari innovatsiya tadbirkorlari shug‘ullanadi.
2. tovar ishlab chiqarishni tashkil etish bilan shug‘ullanuvchi tadbirkorlar.
3. tovarni sotish, qayta sotish va tijorat ishlarini tashkil etish bilan shug‘ullanuvchi tadbirkorlar.

Maqsad jihatidan tadbirkorlikning ikki turini:

- a) foyda olishni, iqtisodiy samaraga erishishni maqsad qilgan;
- b) ijtimoiy samaraga (masalan, tabiat muhofazasi, yosh avlod tarbiyasi, sog‘liqni saqlash) erishishni maqsad qilgan turlarini ajratish mumkin.

Tadbirkorlarga xos xususiyatlar quyidagilardan iborat:

1. Shug‘ullanayotgan soha bo‘yicha ilm, bilimga egaligi.
2. Tavakkalchilikka asoslangan qarorlar qabul qilish bo‘yicha tashabbuskorlik qobiliyati.
3. Iqtisodiy jarayonlarni chuqur fikrlay olish.
4. Qonunlarga itoatkorligi.
5. Innovatsiyachilikning faolligi.
6. Maqsad sari intiluvchanlik.
7. Tashkilotchilik.
8. Tejamkor bo‘lishi.
9. O‘z so‘zining ustidan chiqish.

10. Ruhiy poklik va halolligi.
11. O'z jamoasi uchun kurashuvchanlik.

Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun quyidagi shart-sharoitlar talab etiladi:

1. Mulk munosabatlarining uyg'unlashuvi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mulkiy munosabatlar uch jihat bilan belgilanadi:

2. Tadbirkorlarga o'z qobiliyatini to'la namoyon etish uchun quyidagi iqtisodiy erkinliklarning berilishi.

3. Bozorning ochiqligi, ya'ni tovarlar, sarmoyalar, ma'lumotlar, ish kuchi, xom-ashyo harakati uchun sun'iy g'oyalarning yo'qligi.

4. Bozor infratuzilmasining mavjudligi.

Biznesni muvaffaqiyatli olib borishga ko'maklashuvchi tadbirkorlikning asosiy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1. Mulk sohibi bo'lish. Tadbirkorlar resurslar yoki mahsulotlarning egasi bo'lishi kerak. Ular o'z mulkiga tayanib yoki o'zga mulkini ijaraga olib ishlaydi.

2. Foyda olishga intilish. Tadbirkorning boyishdan iborat iqtisodiy maifaati bo'lib, unga foyda olish orqali erishiladi.

3. Iqtisodiy erkinlik. Tadbirkor bozorga qarab nimani, qancha, qanday texnologiyada ishlab chiqarishni, yaratilgan tovarni kimga, qachon va necha pulga sotishni, qaysi bank bilan aloqa qilishni, o'ziga sherik topishni, xullas, har qanday iqtisodiy faoliyatni hech bir toifasiz, o'z bilganicha amalga oshiradi.

4. Iqtisodiy mas'uliyat. Tadbirkor mas'uliyatni o'z zimmasiga olib, ko'rgan foyda-zarariga o'zi javob beradi.

5. Iqtisodiy tavakkalchilik. Tadbirkor tavakkal qilib, «yo ustidan, yo ostidan» degan qabilida ish tutadi, iqtisodiy xavf-xatarni zimmasiga olib, chuv tushib qolishdan qo'rqmaydi.

6. Tadbirkorlik siri. Biznes ishida texnologiya, yangi tovar yaratish, bozor topish, narx belgilash, kontrakt tuzish va boshqalar sir saqlanadi.

7. Halollik bilan ish yuritish. Tadbirkorlik halol yo‘l bilan pul topishga asoslanish zarur. qalloblik, g‘irromlik va aldamchilik uning tabiatiga zid. Masalan, Hazrati Muhammad (s.a.v.) odamlarga “halol yo‘l bilan nafaqa topinglar” deb marhamat qilganlar. Shu sababli «halol top» degan qoida tadbirkorlikka ham xos bo‘lgan.

«Davlat iste’molchilarning tovar (ish, xizmat) sotib olish va undan foydalanish chog‘idagi huquqlari hamda qonun bilan qo‘riqlanadigan manfaatlari himoya qilinishini kafolatlaydi».¹ Bozor iqtisodiyotining turli mulk shakllariga asoslanishini tadbirkorlikda yaqqol ko‘rish mumkin. Insonga naf keltiruvchi har qanday ne‘matlar albatta kimningdir mulki. Faqat hech kimga kerak bo‘lmagan narsaning egasi yo‘q. Bozor iqtisodiyoti kerakli narsani yaratib, uni bozor orqali iste’mol etishga asoslanar ekan, u albatta mulkchilikni talab qiladi. Mulk moddiy va maishiy boyliklarni qonuniy ravishda va belgilangan tartibda kishilar tomonidai o‘zlashtirish shaklidir. O‘zlashtirish tartibini mulkiy huquq belgilaydi, u kimning mulkdor bo‘lishi, mulkdan, foydalanish qoidalari, mulkni davlat tomonidan kafolatlash kabilarni belgilab qo‘yadi. O‘zbekistondagi mulk Respublika Konstitutsiyasi va “Mulkchilik to‘g‘risida”gi qonunga binoan boshqariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Iste’molchilarning huquqlarini himoya qilish to‘risida”gi Qonunidan
2. M.S.Mirsaidov. Tadbirkorlik asoslari T.,2002
3. Temur tuzuklari T.,Cho‘lpon nomidagi nashriyot, 1991.
4. B.Y.Hodiyev, M.S.Qosimova, A.N.Samadov. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik. T.,TDIU,2010.
5. . Башинова, С. Н., Кокорева, О. И., Пешкова, Н. А., & Хамдамова, В. А. (2022). Детерминированность развития социально-бытового поведения дошкольников с расстройством аутистического спектра типом родительского отношения